

פתח דבר אחרי ארבעים שנה

באחד מימי הסגריר של סתיו 1990, שבנו, אני ורעייתי בבה, ומצאנו את עצמנו בנמל-
התעופה של מוסקבה.

שלושים וחמש שנים חלפו מאז גורשתי עם משפחתי מתחומי ברית-המועצות בתגובה על
ש"העזתי" כדיפלומט ישראלי לקשור קשרים עם יהודים בבירה הסובייטית ובערי השדה,
לשוחח איתם על ישראל ועל יהדות וגם לחלק להם ספרים וחוברות, סידורי תפילה,
תשמישי קדושה ומזכרות מישראל. לקראת סוף שהותי בברית-המועצות, פרצו אנשי ק.ג.ב.
אל דירה של יהודי זקן שם נפגשתי באותה שעה עם אחד מפעילינו האמיצים ביותר. אותו
הם אסרו ואילו אותי האשימו בפעילות אנטי-סובייטית וגירשו אותי ואת משפחתי יחד עם
שתי משפחות נוספות מסגל השגרירות שלנו.

כאז כן עתה, היו בידינו דרכונים דיפלומטיים. אך הפעם, טיפלו בנו קציני משמר הגבול
שבדקו את מסמכינו מתוך אדיבות מודגשת.

הייתי מלא סקרנות לקראת הפגישה המחודשת עם ברית-המועצות. בעבר הכרתיה
כאימפריה אדירה שמשטר עריץ ואכזר שורר בה, ואילו עתה, ידעתי שהאדמה רועדת
מתחתיה, שמשטרה נמצא על סף קריסה ושאיש איננו יודע, למען האמת, מה טומן להם
העתיד בחובו. אך בעיקר הייתי נרגש עד עומק לבי לקראת הפגישה עם היהודים במוסקבה.
בנמל-התעופה קיבל את פנינו אהוד, איש הצוות הישראלי, שעסק בעבודה קונסולרית
בבניין השגרירות הישראלית לשעבר, שעמד בשימונו מאז 1967 ועד שנה קודם לכן.
הצוות הישראלי פעל בחסות השגרירות ההולנדית, שעדיין ייצגה את ישראל בברית-
המועצות.

אהוד הוביל אותנו במכוניתו אל תוככי הכרך. את פרבריה של מוסקבה, שצמחו והתרחבו
במהירות מאז גורשנו לא זיהיתי, ורק משהתקרבונו אל מרכז העיר, החלו להתגלות לפני
אתרים ורחובות מוכרים. "הנה תחנת-הרכבת, וזה כבר רחוב גורקי", קראתי בקול רם.
"רק הקטע הראשון של הרחוב נקרא עדיין על שם גורקי", תיקן אותי אהוד, "חלקו הקרוב
יותר למרכז חזר להיקרא בשם שהיה לו לפני המהפכה - טברסקיה." חלפנו על-פני חומות
הקארמלין ופנינו לעבר רחוב "בולשיה אורדינקה". "רחוב זה", הרהרתי, "יזכר בלבותיהם
של מאות אלפי יהודים מכל רחבי ברית-המועצות." "הנה הם", הכריז אהוד והאט את
מהירות הנסיעה. גם בשעה מאוחרת זו עדיין מלא המון אדם את הרחוב שלפנינו לכל
רוחבו. שוטרים פלסו את דרכנו אל עבר שער החצר.

איני זוכר כמה זמן עמדנו במרכז החצר והתבוננו כמוכי הלם בהמונים שהצטופפו בחוץ ונדחקו אל השער. השוטרים אפשרו ליהודים להיכנס לחצר אחד אחד. כך הם חלפו על פנינו בדרכם אל הבניין שבו עמדו לקבל את אשרות העלייה לישראל. נרגשים, לא החלפנו בינינו מלה, בבה ואנוכי.

קטעי זכרונות צפו ועלו בלבי. זכרונות מלפני שנים רבות כל-כך. הנה היא, אניה, הילדה בת התשע שפקיד סובייטי הביאה לשגרירות ומסרה לידי, הילדה המבוהלת והמבולבלת, שכתיוקת חולה הפקידה הוריה אצל סבתה שנים קודם-לכן ובעצמם המשיכו לישראל דרך פולין, נצמדה אלי "הדוד הטוב", שאמור היה לשלחה אל אמה... והנה, זמן לא רב לאחר-מכן, פתחתי את דלת השגרירות לשתי נשים זקנות, שעייפות עמוקה היתה חרוטה על פניהן. דרך ארוכה מאוד עשו השתיים מסמרקנד שבמרכז אסיה לאחר שהשלטונות אפשרו להן להתאחד עם יקיריהן בישראל... שלוש אלה היו העולות הראשונות מברית-המועצות שזכיתי לטפל בהן- ועתה רואות עיני את זרם ההמונים בדרכם לישראל.

פנינו לעבר בניין השגרירות. "האם את זוכרת איך התלהבתי בעת עלייתן של אניה ושתי הזקנות מסמרקנד? את חייכת כשאמרתי לך שאין זו אלא תחילתה של עלייה..." אמרתי לבבה, "אמנם הייתי אז תמים-אך גם נחוש" הוספתי.

בחדר הכניסה, ליד שורת אשנבים, הצטופפו תורים של מבקשי אשרות. את האשנבים איישו צעירים וצעירות, שליחי "נתיב", כולם דוברי רוסית. הם בדקו את המסמכים האישיים שהציגו בפניהם הפונים שהגיעו לכאן מכל רחבי ברית-המועצות. התעכבתי ליד אחד האשנבים והקשבתי. לרוב היו הפונים מתוחים ולעתים גם עצבנים. הפקידים הקונסולריים המאולתרים השתדלו להזדרז. שכן ידעו מה ארוכים התורים המשתרכים בחוץ מאז שעות הבוקר. אל הפונים התייחסו בסבלנות ודיברו אליהם בנימה ידידותית. לאחר שפגשנו את אנשי צוות "נתיב" במוסקבה ונקבעה התכנית לימי שהותנו כאן, לקח אותנו אהוד למלון אוקראינה, שבו אמורים היינו להתאכסן. מלון זה, שנבנה בשנות החמישים, היה דגם טיפוסי של אדריכלות סטאלינית - גרנדיוזי ו"קיטשי", מגוחך ביומרתו להיות "גדול ויפה".

בלילה שקעתי בהרהורים שהדירו שינה מעיני. לפני קרוב ל-40 שנה יצאנו בשליחות ממשלת ישראל אל יהדות מזרח אירופה הכלואה מאחורי מסך הברזל. היינו חבורת אנשי "נתיב" בהנהגתם של שאול אביגור ואיסר הראל. ממשלת ישראל נטלה על עצמה את המשימה לגאול ולהעלות ארצה את יהודי מזרח אירופה. "נתיב" הוקמה כזרוע מבצעת של משימה שבנסיבות הימים ההם נראתה דמיונית. התפזרנו על-פני בירותיה של מזרח אירופה הקומוניסטית. בחלקי נפלה השליחות הראשונה למוסקבה, אל יהודי ברית-המועצות. כך פתחנו במבצע שנמשך עשרות שנים. מבצע שיעדו היה למצוא נתיבים אל יהדות מבודדת, מושמצת ומושפלת על-ידי השלטון ועל-ידי מרבית האוכלוסייה שבקרבה חיו. הוטל עלינו להגיע אל יהודים, כשהמטרים תחתם חיו אסרו עליהם כל מגע עם זרים, קל וחומר עם ישראלים. ניצלנו כל פירצה וכל סדק כדי להגיע ליהודים אלה על מנת לחזק את רוחם, לעודד את צמיחתם של ניצני ההתעוררות הלאומית ביניהם, לחזק את

זיקתם ליהדות ולישראל ולפעול למען עלייתם ארצה.
מאז שנות החמישים פעל "נתיב" מעבר למסך הברזל, אך הוא פעל גם במערב, שם יזם, ניהל וכיוון מסע הסברתי מדיני בתנופה הולכת וגוברת.

כל השנים פעלנו בעילום-שם. התנאים של משטרי הדיכוי במזרח ודאי שחייבו זאת, אך גם במערב דבקנו בסגנון עבודה מיוחד, ששירת יפה את מטרתנו: גיוס לחץ ציבורי ומדיני על ברית-המועצות למען הבטחת זכותם של יהודים לעלות. במדינות המערב - גדולות וקטנות - עוררנו את יהודי התפוצות לפעילות למען אחינו בברית-המועצות. יזמנו מבצעים ואירועים, התוונו את כיווני הפעילות ההסברתית והמדינית, וכל זאת מבלי להבליט את התפקיד שמלאנו. יהודים ולא יהודים רבים הכירו אותנו אישית, שיתפו עמנו פעולה ועזרו לנו, אך מעולם לא פרסמו את שמותינו בתקשורת ולא גילו את המוסד שבשמו פעלנו.

כך יזם, עודד וכיוון "נתיב" בעילום שם מסע שנמשך עשרות שנים. עד היום קשה להבין כיצד הצלחנו לעשות כך מבלי לגלות ולהבליט את תפקידינו. עובדה היא ש"השיטה" פעלה, ופעלה עד כדי כך שהיו לא מעט ישראלים שהאשימו את ממשלת ישראל בחוסר מעש למען גאולת יהודי הדממה.

באחרונה הופיעו ספרים אחדים שתיארו את קורות המאבק הזה. כמעט כל מחבריהם נעזרו בעיקר בפרסומים רשמיים גלויים ולא ידעו - או לא טרחו לדעת - להסיט את המסך שהטלנו על התפקיד היוזם והמוביל שמלאה הזרוע של ממשלת ישראל, "נתיב", במשך כל שנות המאבק.

עתה, לאחר קריסת העולם הקומוניסטי, ועם עלייתם של מאות אלפי יהודים מכל חלקי ברית-המועצות לשעבר ולאחר שהוקם קשר חי ותוסס עם אלה שעדיין נישארו שם, הגיע הזמן לספר את סיפורנו ברבים.

במהלך עבודתי על הספר הסתייעתי בעידודם, בהבנתם ובעזרתם הממשית, של אנשי "נתיב" - ברצוני להודות לראש "נתיב" ולהנהלה שראו את חשיבותו של הספר, ודאגו לתנאים שאפשרו את כתיבתו והושיטו לי כל עזרה שנדרשה.
לשרה פרנקל אני חב תודה מיוחדת על העבודה הרבה שהשקיעה בעריכת הספר ובגיבושו. בתבונתה ומתוך נסיונה האישי הרב עזרה לי בתמיכה ובעצה.
לתודה ולהערכה ראויות סילבי זיידנברג, חנה הרליך, גאולה פונארוב וחגית קוברסקי, אשר בשקדנות אין קץ סייעו בפענוח כתב ידי המסורבל ובהדפסתו. והיו תמיד נכונות לפתור כל בעיה.

ולסיום, ברצוני להודות להוצאת "עם עובד" ולחיים באר, עורך הספר, שהעבודה המשותפת איתו היתה לי הנאה של ממש.

את ספרי אני מקדיש -

לחבורה הנפלאה של אנשי "נתיב-בר" שאתם צעדתי דרך כה ארוכה.

לפעילי העלייה ואסירי ציון, פורצי הדרך הנועזים שלא ניתן כלל להזכיר את כולם בשמותיהם.

ליהודי התפוצות, אנשי ציבור, מנהיגים ואנשי שורה מקהילות גדולות וקטנות באירופה, באמריקה ובאוסטרליה, ששנים רבות פעלו במסירות והתמדה למען גאולת יהודי ברית-המועצות.

למדינאים, אנשי רוח, מדענים ואנשי תקשורת גם כאלה שאינם מבני עמנו על אהדתם ועזרתם הממשית שהושיטו ליהודי ברית-המועצות במאבקם על זכויותיהם. לאמריקני דגול, הסנטור הנרי מ. ג'קסון, שהשכיל להעלות את נושא חופש עלייה ליהודי ברית-המועצות לדיונים בדרג הגבוה ביותר ולהובילו לחקיקה על גבעת הקפיטול. לרעייתי בבה שותפה נאמנה לכל מה שעבר עלי.